

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

TÜRK KÜLTÜRÜ
ve
HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Yaz
Summer 2006/38

XVI. YÜZYILDA GELEVERA VADİSİNDE BİR TÜRKMEN DERVİŞİ KASIM DEDE VE BOYNUYOĞUN ZAVİYESİ

Mehmet FATSA*

ÖZET

Bu incelememizde, Giresun'a bağlı Tirebolu ilçesi kırsalında, Boynuyoğun köyü çevresinde halkın hafızasında "ocak" olarak yer alan bir yataının, tarih içindeki yerini gün yüzüne çıkarmayı amaçladık. Bunu yaparken, alan araştırması ile rivayet bilgileri ve bahse konu zaviyeden günümüze ulaşabilen eser ve kalıntıları da tespit etmeye çalıştık. Söz konusu zaviye, Anadolu'nun iç kesimlerinden Karadeniz/Tirebolu sahiline inen umumi yol üzerinde kurularak bölgenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkı sağlamıştır. Sonraki dönemlerde ise imaret ve derbent hizmetleri ile görevlendirilmiştir. Konuyla ilgili elimizdeki bilgi ve belgelerin –şimdilik- XVI. yüzyıla sınırlı olması, zaviyenin günümüze kadar gelen sürecini izlememizi de zorlaştırmıştır. Bu nedenle biz, bu konunun sadece bir yüzyıllık zaman dilimi içindeki durumunu incelemek zorunda kaldık.

Anahtar Kelimeler: Boynuyoğun, Kasım Dede, ilk Türk iskânı

ABSTRACT

In this research our main aim is to prioritise the historical importance of the shrine which is known as a family tree which takes place in Boynuyoğun village of Tirebolu, in Giresun. While doing this application we tried to determine works and traces about this zaviye. The zaviye was founded on a specific road which is in the countryside of Tirebolu, Blacksea. This contributed Anatolia's being Turkish and more Islamic. In the preceding periods it served as imaret and security pass. As the documents on this zaviye is limited to XVI. th century, it is difficult to research the whole process of the zaviye. As a result, we could only research the condition of the zaviye which continued for a century.

Key Words: Boynuyoğun, Kasım Dede, First Turkish settlement

Giriş

Gümüşhane-Alucra sınırında bulunan ve halkın *Hâlbaba* diye andığı *Akılbaba* dağından doğan Boynuyoğun, Karadoğa ve Karaovacık dereleri; farklı derin vadiler ve gür ormanlar arasından geçerek kuzeyde Güce ilçe merkezi yakınlarında Arpacık köyünde birleşir ve *Gelevera* adını alır¹. *Gelevera*, aslında Boynuyoğun deresinin doğduğu yaylanın da adıdır. Bazen halk tarafından vadinin genel adıyla, yani *Gelevera* adıyla da ifade edilir. Yazımıza konu olan Türkmen şeyhi Kasım Dede'nin mezarı, bu vadiye adını veren *Gelevera* yaylasında yer almaktadır. Kurdu-

* Araştırmacı-Yazar

¹ *Gelevera* adına, XVI. yüzyıla ait vergi kayıtlarında Karahisar-ı şarki livasına bağlı Şıryan nahiyesi içinde yer alan köylerden biri olarak da rastlamak mümkündür. Bu isim, değişik coğrafyalara dağılmış bir Türk aşireti olmalıdır(BOA, TTD. 387: 583). Bu derenin adından Trabzon Vilayet Salnamelerinde, "*Esbeye nâm karyede deryaya munsabb olan Gelevra...*" diye bahsedilmektedir(TVS, 1288: 160).

ğu zaviye ise, vadinin orta kısmına yerleşmiş bir aşiretin adını taşıyan Boynuyoğun köyünde bulunmaktadır. Gelevera vadisinin taşıdığı bereketli sular Espiye şehrinin doğu kısmından denize dökülür.

Bu köy; Osmanlı tarihinin son dönemlerinde de Tirebolu kazasına bağlıdır ve yukarı anlamında *balâ*, aşağı anlamında *zir* diye iki kısma ayrılmıştır. 1876 tarihli salname kayıtlarına göre Yukarı Boynuyoğun 79 hane (165 nüfus), Aşağı Boynuyoğun ise 60 hane (160 nüfus) barındırmaktadır(Sümer,199:176). Cumhuriyet döneminde bu köyler, kendi içinde yeniden bölünmüş; Yukarı Boynuyoğun Tekke ve Şenyuva köyelerine, Aşağı Boynuyoğun ise Ergenekon, Fındıklı ve Kayalar köyelerine ayrılmıştır.

Bu çalışmanın konusu olan zaviye, Yukarı Boynuyoğun köyünde kurulmuştur. Kasım Dede hariç, diğer şeyhlerin mezarları ve zaviye yapıları bu köydeki mezarlıkta bulunmaktadır. Köyün merkezi, eski yapıların da bulunduğu küçük bir çarşı/belde niteliği olan *Hasanşih* mahallesidir. Tarihî mezarlık içinde, büyük şimşir ağaçları altında, *Menteşe Şeyh* ve oğlu *Mustafa Şeyh* türbeleri yer almaktadır; ancak söz konusu bu türbelerin hiçbirinde yazılı şahide yoktur. Mevcut mezarlar, taş ve ağaç malzemeler kullanılarak basit biçimde yapılmıştır.

Mezarlığın güneyinde bulunan bir düzlüğe halk *Semağ Düzü* demektedir. Bu ifade, yüzyıllar öncesinden gelen bir geleneğin, açık alanda *sûfi ayini* uygulamasının izlerini taşıması bakımından ilgi çekici bir durumdur. Söz konusu mezarlığın yer aldığı bu mahalle Gelevera deresi ile ikiye ayrılmış vaziyettedir. Eski mezarlığın karşısında, güneybatıdaki dağın eteğinde *Hasan Şeyh* yatır/mezarı yer almaktadır. Halk bu tepeyi Hasan Şeyh'in adıyla, bazen de sadece *ocak* olarak anmaktadır.

Belgelerde ve rivayetlerde adı geçen Kasım Dede'nin babası Murat Şeyh'in, yatır- mezarının nerede olduğu konusunda bir bilgi yoktur; ancak Kasım Dede'nin mezarının Gelevera köyü/ yaylasının içinden geçen derenin güneydoğu yakasında, asırlık bir söğüt ağacının dibinde olduğu kabul edilir. Halk burayı, yüce bir kişinin yattığını fark ettiği için koruma altına almış ve ziyaret kelimesinden mülhem olarak *zeyret* şeklinde adlandırmıştır². Kasım Dede'nin zaviyesinin kurulduğu köye şimdi, bu zaviyeden dolayı Tekke köyü denilmektedir. Köy, Gelevera vadisinin orta kısmı içinde yer almaktadır. Kasım Dede'nin evi, imareti(aşevi) ve değirmeni

² Kasım Dede'nin zaviyesi ve evi Tekke köyünde, mezarı ise Kazıkbeli yaylasına yakın Gelevera'dadır. Gelevera güzlek niteliğinde, çayırları geniş, suyu bol, arazisi yayvan bir yerdir. Bu bakımdan hayvancılığa çok elverişli olmalıdır. Hayvancılığın ve ziraatın temel geçim kaynağı olduğu o yüzyıllarda Şeyh Kasım güzleğinde, muhtemelen de bir sonbahar günü vefat etmiş olmalıdır ki, köyüne oldukça uzak olan buraya defnedilmiştir.

de bu köydedir. Değirmen iki oluklu ve iki taşlıdır. Evi yıkılıp yeniden yapıldığı için orijinal yapı artık yoktur. İmaret binasının yeri halk tarafından küçük bir mezarlık görünümünde çevirme içine alınmış ve ziyaret yeri kabul edilmiştir; ancak burada *kazan kaynatılıp halka aş dağıtıldığını* herkes bilmektedir. Yine halk Kasım Dede'nin ve aile efradının şimdi Kürtün'e bağlı Şeyhli köyünden geldiğini nakletmektedir. Osmanlıca vesikalarda bu zatlar, bazen *dede* bazen de *şeyh* şeklinde anılmaktadır.

Boynuyoğun Zaviyesi İle İlgili Rivayetler

Aksu ve Yağlıdere vadileri üzerinden Şebinkarahisar'a ulaşan tarihî yolların bir benzeri de; yine kuzey-güney istikametinde, Gelevera vadisi içinden Karadeniz sahilini yüksek yaylalara ve daha iç kesimlere ulaştıracak biçimde şekillenmiştir. İşte tıpkı Hacı Abdullah Halife, Yakup Halife, Şeyh Mustafa ve yörede bulunan diğer zaviyeler gibi, konumuz olan Kasım Dede zaviyesi de, umumi yollar üzerinde kurularak; derbent, imaret, iskân ve irşat görevleri üstlenmiş, Ortaçağın tipik Türk sosyal kurumlarından biri olarak karşımızda durmaktadır. Söz konusu bu zaviyenin Osmanlıca vesikalardaki durumunu değerlendirmeye geçmeden önce, yöre halkının bu konuda neler bildiğini özetlemeye çalışalım:

Murat Şeyh, Menteşe Şeyh ve Hasan Şeyh üç ermiş kardeşlermiş. Murat Şeyh'in 9 çocuğu varmış. Bunlardan en küçüğü Kasım Şeyh imiş. Murat Şeyh, hanımı ile şimdiki Tekke köyünden yaylaya göç giderken, hastalıktan ölümünü bekledikleri çocuklarından en küçüğünü bir ağaç kovuğunda bırakmışlar. Yaylada, kalan büyük çocuklarının hepsini de taun hastalığından kaybetmişler. Güzün köylerine döndüklerinde Murat Şeyh'in hanımı geride bıraktığı küçük çocuğunun öldüğünü düşünerek, hiç olmasa cesedini ve kalan kemiklerini gömerim hesabıyla kovuğa bakmak için ağaca yaklaşmış. Ağaç kovuğunda bulunan bir elik keçi, kadını görünce kaçarak oradan uzaklaşmış. Kadın ağaç kovuğuna baktığında hiç beklemediği bir manzara ile karşılaşmış. Ölür diye bıraktığı küçük çocuğu burada yaşıyormuş. Çocuk kaçan bu elik keçi tarafından beslenmiş, büyütülmüş. Kadın beklemediği bu duruma çok sevinmiş ve çocuğu alıp evine dönmüş. Baba Murat Şeyh bu durum karşısında, şükürünü eda etmek için köyde bir aşevi kurmuş ve gelen geçenlere yemek vermeye, onları misafir etmeye başlamış. Sonra çocuk büyümüş, Kasım Dede işte bu çocukmuş.

Kasım Dede, askerde iken su üstüne seccade serip namaz kılarmış. Onu gören askerlerden birinin haber vermesi ile bu ilginç keramete şahit olan komutanı, onu

ödüllendirmek istemiş ve kendisinden ne dilediğini sormuş. Kasım Dede de ona; "Derin dereyi bana verin yeter." demiş. Komutan onun bu isteğini yerine getirmiş, bir derin dere olan Gelevera'nın Boynuyoğun kısmını ona vakfetmiş.

Kasım Dede yaban elik keçilerini sağdırır, sonra da bunu aşevinde misafirlerine ikram edermiş. Olayı çok merak eden gelinine, bu durumu takip ve ifşa etmesini tembih etmiş; ancak merak duygularına yenilen gelin, keçilerin nasıl sağıldığını izlemeye başlayınca işin sırrı gitmiş ve dağa kaçan keçilerin sütünü bir daha sağmak mümkün olmamış. Bu olaydan sonra yedi yıl çevredeki dağlarda, daha önce keçilerin boynuna takılmış olan çan ve kelek sesleri duyulmuş.

Kasım Dede, Tekke köyü içinden geçen Gelevera deresi üzerine bir değirmen yaptırmış. Bu değirmenin unu çok bereketli olur, zor tükenirmiş. Şeyh Efendi halktan, değirmenin teknesine bakmamalarını istemesine rağmen meraklanıp da zahire teknesine bakanlar, burada ağızından zahire haznesine buğday taneleri dökülen yılanı görüp çığlık atınca yılan kaçmış ve bereketin sırrı da yok olmuş.

Kasım Dede, Gelevera yaylasında iken vefat etmiş. Yaylayı ikiye bölen derenin doğu yakasında bir çayıra mezarı kazılıp defin işlemi tamamlanınca, definden sonra mezara telkin veren imam efendinin elindeki kuru söğüt dalı, yeşil yaprak açmış. Bunun Şeyh Efendi'nin kerameti olduğu düşüncesiyle söğüt dalı mezar üzerinde bırakılmış. İşte şimdiki büyük söğüt ağacı, telkin için kullanılan bu dal imiş.

Murat Şeyh'in kardeşi olan Hasan Şeyh, ölümcül bir hastalığa yakalanmış. Vefat edince cesedinin çürümeyeceğine dair bir keramet göstermek için, Hasanşih köyünün kuzeybatı yamacında mahallenin üst kısmına, sağ kolu dışarıda kalacak şekilde vasiyetine uygun olarak defnedilmiş; ancak gece mezarın yakınında bulunan ormandan inen bir yaban ayısı, Şeyh Efendi'nin kolunu koparmış, parçalamış. Bunun üzerine Şeyh Efendi, "Allah körünüzü, topalınızı eksik etmesin!" diye beddua etmiş. O zamandan beri bu mahallede kör-topal, özürlü çocuk hiç eksik olmamış³.

Halkın hafızasında bıraktığı izleri kısaca naklettiğimiz Kasım Dede Zaviyesi'nin, Osmanlıca vergi defterlerinde önemli bir yer işgal ettiği anlaşılmaktadır. Ne yazık ki böyle büyük bir zaviyeden ve yörede icra ettiği fonksiyonlardan bize haber veren çok fazla kaynak bulunmamaktadır. Önceleri mirasçıları elinde olan فرمان ve belgeler bir şekilde yok olmuş, tahrip edilmiştir; ancak Kasım Dede'ye ait

³ Hikâyeleri nakledenler: Şeyh Kasım soyundan gelenlerden *Kasımoğlu* Cemal Güven (D. 1959/ Tekke köyü), yine Y. Boynuyoğun köyü Hasanşih mahallesinden *Mıngıroğlu* Hacı Hüseyin Akdağ (D. 1935), *Mehdioğlu* Durmuş Korkmaz (D. 1939), *Yaylaoğlu* Hacı Ali Güneş (D.1948).

ev, imaret(aşevi) ve değirmenin orijinaline sadık kalınmamış olsa da mirasçıları tarafından kısmen yenilenmiştir⁴. Ayrıca halkın tevatürde andığı, Hasaşıh mahallesinde mezarları olan Menteşe Şeyh ve Hasan Şeyh'in adlarına da XV ve XVI. yüzyıl vergi kayıtlarında rastlayamıyoruz.

Belgelerde Kasım Dede

Boynuyoğun, Osmanlı döneminde Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleştirilmiş olan *yörükân* taifesinden bir Türk topluluğunun adı olarak da anılır. Özellikle Maraş, Konya, Bursa, Aksaray, Emirdağ, İzmir yörelerine yerleştirilmiş olan bu kornargöçer topluluğun, bizim konumuz olan ilk dönem Türk zaviyelerinden birinin adının kurulduğu köye ad olarak seçilmesi, tesadüfi bir durum olamaz(Türkay, 2001: 65). Öyle anlaşılmaktadır ki; Boynuyoğun Türkmen taifesi, Osmanlı idaresinden önce bölgeye gelmiş ve yerleşmiştir. Bu taifenin bahse konu olan köye yerleşmesine, Kasım Dede'nin babası Şeyh Murat Dede'nin öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1515 tarihli vergi defterinde Kasım Dede ve kardeşi Derviş Ahmet'ten bahsedilirken; "*mezkûrun cedit ehl-i velâyet olup*" ifadesine yer verilmektedir. Bu ifadeden Kasım Dede'nin babası Şeyh Murat ve dedesi Kasım'ın; Osmanlı öncesinde Pontus hâkimiyet sahasında, *kolonizasyon* faaliyeti gösteren ilk Türk dervişlerinden olduğu anlaşılmaktadır; ancak söz konusu zaviye eski belgelerde daha çok Kasım Dede veya Boynuyoğun adı ile anıldığı için, biz de bu duruma sadık kaldık ve konuyu Kasım Dede ekseninde ele almayı uygun bulduk.

Tirebolu sınırları içinde kalan Boynuyoğun köyünde kurulmuş olan bu zaviye hakkında elde bulunan en eski bilgiler, 1486 yılında yazımı tamamlanmış olan vergi defterinde yer alır. İlk bilimsel incelemesi merhum Faruk Sümer tarafından yapılmış olan bu defterdeki bilgilere göre; Boynuyoğun köyünde ikamet eden Hasan ve Ahmet adlı iki sipahi (asker) beyine, vergilerini ödemekle yükümlü yazılmış 4 çiftçi hanesi ve 2 yetişkin bekâr erkek(*mücerred*) yaşamaktadır. Bunların dışında bahse konu zaviyede görevli 7 kişi daha vardır. Boynuyoğun zaviyesinde görevli bu kişiler ve yükümlülükleri, defterde şöyle nakledilmektedir:

"Zaviye-i Boynuyoğun 7 kişi; Şeyh Murat veled-i Kasım ve Hasan ve Demürçi ve Bedir ve İbrahim ve Mehmet ve Yakup; zikrolan kimesneler, mezbûr zaviyeye hizmet ederlermiş. Bu babda Trabzon sancak beyi Hasan Bey, ellerine

⁴ Hasan Şeyh'in soyundan gelenlere *Tıkmanlıoğulları* (Yavuzlar), *Dervişoğulları* (Yıldızlar); Kasım Şeyh'in soyundan gelenlere ise *Kasımoğulları*(Güvenler) denilmektedir. Ayrıca Ede köyde de *Kasımoğulları* vardır.

mektup vermiş tâ kim bunlar dahi âyende ve revendeye hizmet ederler" (Sümer, 1992: 57).

Bu kayıttan, zaviyenin ilk kurucusu olan Şeyh Murat'ın baba adının da Kasım olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki, bizim konumuz olan Şeyh Murat oğlu Kasım Dede, postnişinlik aldığı babası tarafından dedesinin adıyla tesmiye edilmiştir. Bu durumda *dede* kuşağını oluşturan Kasım, oğul kuşağını oluşturan Murat ve torun kuşağını oluşturan kişi ise yine Kasım adıyla anılmıştır. Osmanlı idaresinin bölgede tesisinden sonra yapılan ilk vergi kaydının tamamlandığı 1486 yılında Dede Kasım'ın hayatta olmadığı; ama oğlu Şeyh Murat'ın, zaviyedar olduğu görülmektedir. Ayrıca Hasan, Demürçi, Bedir, İbrahim, Mehmet ve Yakup adlı kişilerin de bahse konu bu zaviyede görevli buldukları anlaşılmaktadır. Adı geçen bu kişilerin Şeyh Murat'a ne ölçüde yakın oldukları, vergi defterinde ifade edilmediği için bilinmemektedir; ancak o devrin sosyal yaşamı ve Türk toplumunun örgütlenme biçimi düşünüldüğünde, bu kişilerin zaviyeye tahsis edilmiş olan vakıf toprakları tasarruf edebilecek kadar şeyh ailesinin yakınları olmaları gerektiği, düşünülmelidir.

Vergi kaydında adı geçen Sancakbeyi Hasan Bey, Sultan II. Bayezid'in büyük oğlu Şehzade Abdullah 1480'de Trabzon'daki görevinden ayrıldıktan sonra sancakbeyliğine getirilmiş olduğuna göre, Boynuyoğun köyündeki zaviyenin tarihi en azından 1480'li yıllara kadar inmelidir (Bostan, 2002: 51). Hatta bu zaviyenin Melik Ahmet Bey'in fetih ve iskân faaliyeti yaptığı XV. yüzyılın başlarında kurulmuş olabileceği üzerinde de durulabilir. Zira kayıttaki Sancakbeyi Hasan Bey'in, zaviyeyi ilk kurduran kişi olduğundan bahsedilmez. Daha önceki tarihten beri var olan zaviyeye mektup (bir çeşit ruhsat) vererek, desteklediği ifade edilmektedir. Zaten Hasan Bey'in görüşüp *mektup* verdiği kişi, zaviyenin ilk/asıl kurucusu Dede Kasım değil, onun oğlu olan Şeyh Murat'tır. Bu durumda zaviye kurucusu *dede* kuşağından Kasım, Melik Ahmet Bey'in vakıf tahsis ettiği Ede Derviş gibi bölgeye ilk gelen *kolonizatör* Türk dervişlerden biri olmalıdır⁵.

1515 tarihli vergi kayıtlarında Boynuyoğun köyünde yaşayanların, üç zümreye ayrıldığını görüyoruz. Bunlardan birinci zümre 11 vergi mükellefidir ki, 480 akçe tutan vergilerini o zamanlar Yağlıdere nahiyesi sipahi beylerinden olan Ali Ağa oğlu Kasım Bey'e ödemekle mükellef yazılmışlardır. Bunların tasarruf ettikleri arazilerin mülkiyeti kendilerine değil, devlete aittir. İkinci zümre ise; devlet tarafından kendilerine arazi temlik edildiği (tapulandığı) için asker (*müsellem*) yazılmış olan

⁵ Ede Derviş ile ilgili tevatürde halkın bu iki zaviyenin kurucularını kardeş bildiğini, ama isimleri karıştırdığını; Ede Derviş ile ilgili makalemizde ifade etmiştik.

kişilerdir ki, bunların toplamı 5 hanedir. Bunlara kısaca *çiftçi askerler* de diyebiliriz⁶.

Köyde bu tarihte yaşayan üçüncü zümre ise; Şeyh Murat oğlu Kasım Dede Zaviyesi'nin *hizmetkârı* olarak yazılan 17 çiftçi hanesidir. Bunlardan bir kısmı toprak ile uğraşmayan(*caba*) kişilerdir ki; Kasım Dede'nin kardeşi Mehmet Fakih, diğer kardeşi Derviş Ahmet, Kasım Dede'nin oğulları Nur Ali ve Hasan adlı kişilerdir. Diğerleri ise toprakla uğraşan(*bennak*), çiftçilik yapan; ancak zaviye hizmetinden ötürü vergiden muaf olanlardır ki, bunların adları defterde şöyle anılmaktadır:

"Cema'at _____-i

hizmetkârân, zaviye-i Kasım Dede, der karye-i Boynuyoğun ki, zeâmet-i fermûde şûd

Hasan Murat / bennak, Veli veled-i o / caba, Mahmut veled-i Veli / bennak, Dâvut veled-i Ali / bennak, Yunus birader-i o / bennak, Ramazan veled-i o / bennak, Mustafa birader-i o / bennak, İsa birader-i diğer / caba, Mehmet veled-i İbrahim / bennak, Ali birader-i o / caba, Hüseyin veled-i Yakup / bennak, Yusuf birader-i o / bennak, Hasan birader-i diğer / bennak, Himmət veled-i Rasül / bennak, Mahmut veled-i o / caba, Ahmet birader-i o / caba, Ali birader-i diğer / bennak, Âsiyâb 1; hâsıl 728"(BOA, TTD, 52: 744).

Trabzon Sancağı'na ait 1515 tarihli vergi defterinde yer alan bu çok değerli bilgilerden anlaşılmalıdır ki; kısa künyesi verilmiş olan zaviye hizmetkârı kişilerden Hasan oğlu Veli, Yunus oğlu İsa, İbrahim oğlu Ali, Himmət oğlu Mahmut ve kardeşi Ahmet topraksız çiftçi anlamına gelen *caba*; diğerleri ise toprağı/çiftliği olan ve defterde bu yüzden *bennak* diye anılan kişilerdir. Söz konusu zaviyenin reayası konumunda olan bu kişilerin Kasım Dede'ye ödedikleri yıllık vergi toplamı ise 728 akçedir. Köyde bir kapılı, yani tek taş ile dönen ve Hasan adlı şahıs tarafından işletilen zaviyeye ait bir de değirmen vardır. Bu değirmen hâlen işler vaziyettedir; ancak sonraki zamanlarda kapasitesi artırılmış olmalıdır ki, bugün iki taşlı ve iki olukludur.

Yukarıya transkripsiyonunu naklettiğimiz vergi kaydının karşı sayfasında, yine

⁶ Bu kişiler devletin kendilerine mülkiyetini verdiği toprakları eker-biçerler, toprakların vergilerini ise sipahiye öderler. Kendilerine mülk verildiği için de askerî görev yapmakla yükümlüdürler (Barkan, 1980).

bu zaviyeden bahseden önemli bir ayrıntı daha yer almaktadır. Kasım Dede ve cediti hakkında ilginç ipuçları taşıyan söz konusu kayıt aynen şöyledir:

"Zaviye _____-i

Kasım Dede veled-i Şeyh Murad, der karye-i Boynuyoğun

Mehmet Fakih birader-i o, Derviş Ahmet birader-i o, Nur Ali veled-i Kasım Dede

Hasan birader-i o / Mezkûrların cediti, ehl-i velâyet olup kendüleri dahi sâlih ve mütedeyyin, pâdişah-ı âlem penaha hayır dua etmeğe kâbil kimesneler olup, avarızdan emin ola gelüp, öşür ve rüsûm vere gelmedikleri sebepten ber karar-ı sâbık mukarrer kılınıp deftere sebt olundu."(BOA, TTD, 52: 745).⁷

Kayda göre Boynuyoğun zaviyesinin başında üçüncü kuşaktan, yani dedesinin adını taşıyan torun kuşağından yine Kasım Dede bulunmaktadır. Kasım Dede'nin Derviş Ahmet ve Mehmet Fakih adında iki kardeşinden daha söz edilmektedir. Bunların da aynı zaviyede hizmet verdikleri anlaşılmaktadır. Kasım Dede'nin iki oğlu Nur Ali ve Hasan adlı kişiler de aynı hizmet ile yükümlü yazılmışlardır ki, değerlerini işleten kişi bu Hasan olmalıdır⁸. Ayrıca görev ve şahsi durumları hakkında da ilginç bilgiler verilmiştir. Önce, adı geçen bu kişilerin soyunun *Allah'a yakın* kimseler olduğu vurgulanmış; sonra kendilerinin de yine düzgün ve dindar, hatta padişaha dua edebilecek kadar makbul kimseler olduğu vurgulanmıştır. Bu bilgiler 1530 tarihli muhasebe defterinde de aynen tekrar edilmiştir(BOA, TTD, 387: 758).

1554 tarihli vergi kayıtlarında Boynuyoğun zaviyesi ile ilgili iki grup insandan söz edilir. Bunlardan birinci grup köy halkından olan zaviye hizmetkârı kişilerdir. Vergi defterinde bu topluluk için "*Cemaat-ı hizmetkerân zaviye-i Kasım Dede der karye-i Boynuyoğun*" denilmiştir. Söz konusu bu kişilerden Veli oğlu Ahmet, Davut oğlu Ahmet, Ramazan oğlu Yunus, Ali, kardeşi Emrullah ve baba adı okunamayan Mehmet devlet arazisi üzerinde kiracı durumunda olan çiftçi aileleridir; yani *mirî* araziden toprak tasarruf eden çiftçilerdir. Bunlara defterlerde *bennak* denilir. Veli oğlu Ali Han ile Mustafa oğlu Ali adlı iki hane reisi ise, toprağı bulunmayan veya başkasının toprağını kiralayarak geçinen çiftçilerdir. Bunlara da defterler-

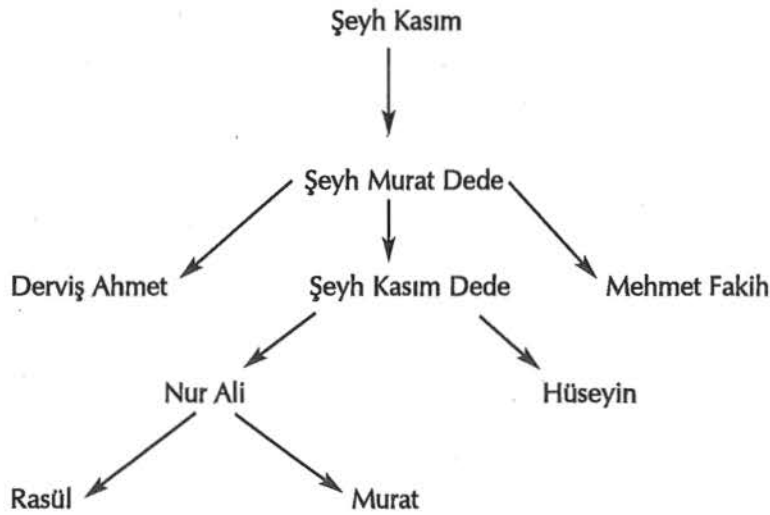
⁷ Bu tarihlere Boynuyoğun köyü, Trabzon sancağının Üreğir nahiyesi kapsamındadır.

⁸ Merhum F. Sümer, bu ismi Hüseyin olarak da okumuştur. Ancak gerek 1515 ve gerekse 1554 tarihli vergi defterlerinde bu ismin Arap harfli yazılışı içinde "y" harfi bulunmamaktadır(TTD, 52: 745).

de *caba* denilmiştir. Mustafa oğlu Ali'nin; *baba adını* verdiği, yetişkin ama be-kâr (*mücerred*), kaydedilmiş bir de oğlu bulunmaktadır. Yine zaviye hizmetkârı durumunda olan 6 kişinin daha adı geçmekte ve bunlar için defterde *zemini* ifadesi kullanılmaktadır. *Zemini* fazla çiftliği olan veya hariç köyden gelen çiftçi demektir (Yediyıldız, 1985: 113-114).

Toplam 16 kişinin hizmet verdiği bir zaviye ile, Gelevera vadisi içinden geçen umumi yol üzerinde ve çevre köylerin merkezi konumunda bulunan bu yerde, önemli sosyal hizmetler verildiğini düşünmek yanlış olmaz.

Zaviye ile ilişkisi olan ikinci grup ise *evlâd-ı vâkıftan*, yani Kasım Dede'nin neslinden gelen kişilerdir. Bu kişiler vergi ödemeyen *muafan zümresinden* ailelerdir. İsimleri Kasım Dede oğlu Nur Ali, Hasan oğlu İsmail, Nur Ali oğlu Rasûl ve kardeşi Murat, Mehmet oğlu İbrahim şeklinde 5 nefer olarak zikredilmişlerdir (BOA, TTD, 288: 566-567). Söz konusu bu kişiler içinde yer alan Hasan oğlu İsmail ile Mehmet oğlu İbrahim'in defterde künyesi verilmediği için, Kasım Dede ile olan akrabalığının niteliğini bilemiyoruz.

Kasım Dedenin Şeceresi

IV- Sonuç:

Vergi defterlerinde *Boynuyoğun zaviyesi* olarak anıldığı için bizim de aynı başlık altında ele almak durumunda kaldığımız bu Türk zaviyesinin, umumi yollar üzerinde tesis edilmesi tesadüfi bir durum değildir. Konargöçer Türkmenlerin hayvancılığa dayanan sosyal yaşamında, yaylacılık büyük öneme sahiptir. Gelevera vadisi içinde ve çevresinde yer alan çok sayıda köyün yaylası da, yine aynı vadinin yukarı kısmını oluşturmaktadır⁹. Bu nedenle Kasım Dede zaviyesi başka görevleri dışında, *derbent* hizmeti de yapmaktadır. Derbent, bilindiği gibi Osmanlı yol sistemi içinde güvenlik ve bayındırlık hizmeti sunan bir kurumdur (Orhonlu, 1990). Nitekim yörede, Gelevera vadisini takip eden bir güzergâhta çeşitli han yerleri, tarihî köprüler ve Güce ilçesi yakınlarındaki Şaban kalesi gibi kalıntılar; umumi yolun tarihte bıraktığı izleri bize göstermektedir¹⁰.

Boynuyoğun zaviyesinin kurulduğu vadiyi oluşturan derenin yukarı kısmındaki yazlık yer de, Şeyh Kasım'ın yaylasıdır. İşte bu yaylalara giden umumi yol, zaviyenin kurulduğu menzil üzerinden geçmektedir. Kasım Dede'nin ve neslinden gelen şeyh efendilerin bahse konu yoldan gelip geçenlere vergi defterindeki ifadeyle; *ayende ve revendeye* imaret, çevre köylerden gelenlere irşat hizmeti götürdüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Tekke köyünde hâlen çalışır vaziyette olan su değirmeni de, bayındırlık hizmetlerine işaret etmektedir. Kasım Dede'nin kardeşlerinden biri *Mehmet Fakih* diğeri ise *Derviş Ahmet* şeklinde ifade edilmiştir. Buna bakarak zaviye bünyesinde bir de medresenin olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz. Zira *fakih*, ilmiye zümresinin; *derviş* ise, sûfiye zümresinin buradaki varlığına işaret etmektedir. Demek oluyor ki, devlet idaresinin/otoritesinin kurulmasından önce bölgedeki Türkmen iskânına öncülük eden Kasım Dede zaviyesi, Osmanlı hâkimiyeti döneminde de, misyonunu biraz daha genişleterek yüzyıllarca varlığını sürdürebilmiştir.

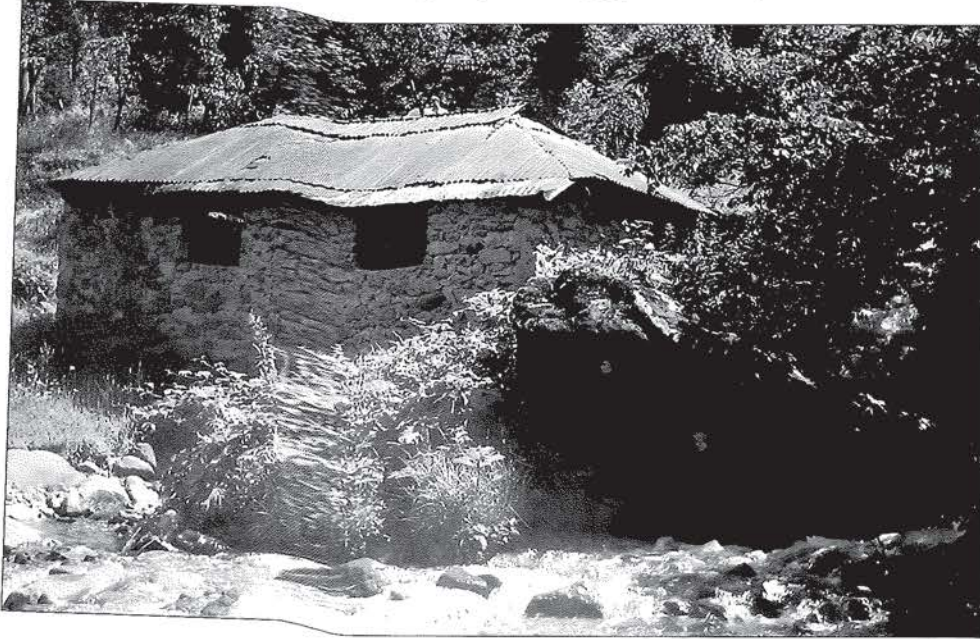
Sonraki yüzyıllarda aslî fonksiyonunu yitirmiş ve giderek feodalleşmiş olan bu *kolonizatör* Türk zaviyesinin, XVI. yüzyıldan sonraki durumunu ortaya koyacak, özgün bilgiler ihtiva eden arşiv kayıtlarına veya başka materyallere henüz ulaşabilmiş değiliz. Bunu elde ettiğimiz gün, bahse konu kurumun sosyolojik dönüşümünü de izleme fırsatını yakalamış olacağız.

⁹ Tirebolu ve Espiye sahilinden çıkan birçok yol; bu vadiyi takip ederek, bölgede en fazla nüfus barındıran Kazıkbeli yaylasına ve çevresinde yer alan obalara ulaşmaktadır.

¹⁰ Bu yola halk, Alahnâs madenlerini işleyip nakleden İtalyan kavmi Cenevizlileri kast ederek *Cinibiz Yolu* der. Espiye sahilinden Gelevera vadisi boyunca devam eden bu yolun en önemli kalıntısı, Güce-Giyimli mahallesi yakınlarındaki Şaban kalesidir.

Kasım Dede'nin Mezarı Üzerindeki Kutsal Söğüt Ağacı (Zeyret)

Kasım Dede Değirmeni

Kasım Dede İmarethanesi (Düvar İçinde)

Mentese Şeyh Mezarı (Köy Mezarlığı İçinde)

Y. Boynuyoğun (Tekke) Köyü'nün Merkezindeki Tarihi Hanlar (Derbent Kalıntısı)

KAYNAKLAR

- BARKAN, Ömer Lütfi. (1980). Türkiye'de Toprak Meselesi. İstanbul: Toplu Eserler I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri, No: 52, 288, 387.
- BOSTAN, M Hanefi. (2002). XV-XVI. Asırda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisâdi Hayat. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ORHONLU, Cengiz. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı. İstanbul: Eren Yayınları.
- SÜMER, Faruk. (1992). Tirebolu Tarihi. İstanbul: Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği.
- TÜRKAY, Cevdet. (2001). Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar. İstanbul: İşaret Yayınları.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. (1985). Ordu Kazası Sosyal Tarihi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.